

Davorin Žagar

ČARI POLITIČKOGA
U *QUEER* PERSPEKTIVI

Prilog Machiavellijevu *djelu mišljenja*

Disput
Zagreb, 2026.

I. poglavlje

PREMA MAKIJAVELIJEVSKOJ TEORIJI PRIZNANJA

*Potrebno je (...) da se ljudi koji zajedno žive u bilo
kojem poretku često preispituju [si riconoschino].*

(D, III. 1)

Uvod

Kako misliti Machiavellija ovdje i sada i kako o Machiavelliju i s Machiavellijem misliti *protiv struje*? Svaki tip teorijskog istraživanja koji je istinski inspiriran Machiavellijevim naukom nužno je usmjeren na proizvođenje praktičnih i konkretnih političkih učinaka. Firentinčeva politička teorija zamišljena je kao intervencija u konkretne društvene uvjete, kao teorijska legitimacija društvene borbe pučana i njihove težnje za otporom tlačenju. Firentinčev poučak temeljen na inovativnom prevrednovanju povijesti Rimske Republike glasi: novi (moderni) poredak valja utemeljiti na puku i na njegovoj težnji za otporom dominaciji velikaša. U figuri plebsa, suštinski obilježenoj iskustvom potlačenosti, sadržane su aspiracije marginaliziranih i potlačenih skupina u društvu općenito. Iz perspektive ove studije, plebs označuje pluralnu, tendencijski bezgraničnu, dinamičku koaliciju na različite načine potlačenih skupina (*cf.* Hardt i Negri, 2017: 69). Tvrdimo da nam Firentinčevo političko učenje, sadržano u jedinstvenom projektu *Vladar – Rasprave*, može pomoći u objašnjenju i razumijevanju različitih suvremenih društvenih i političkih pokreta, poput pokreta za prava seksualnih, rodnih, etničkih, rasnih, klasnih i ostalih skupina, koje u Machiavellijevoj teoriji odgovaraju različitim likovima pučana. Štoviše, tvrdimo da bi ti međusobno blisko povezani pokreti, a posebice LGBTIQ+ pokret, svoju inspiraciju za djelovanje u perspektivi mogli pronaći upravo u Machiavelliju.

U pogledu metodološkog pristupa polazimo od pretpostavke da Firentinac svojim tekstovima ne teži samo, pa čak ni primarno, po-

litičkoj intervenciji na strani potlačenih u kontekstu Firenze svoga vremena. Smatramo da Machiavelli nastoji prvenstveno podučiti generacije budućih čitatelja bez unaprijed utvrđenog identiteta (Lefort, 2012: 7, 40) kako da kritički misle vlastitu suvremenost.²⁰ Machiavelli nas poziva da u pozadini svake pojedinačne društvene situacije i/ili društvene borbe prepoznamo obrise ljudske težnje strukturirane oko radikalnih polova tlačenje vs. sloboda, simbolički utjelovljenih u figurama velikaša i pučana. U tom smislu *mi* smo pozvani da na sebe, ovdje i sada, preuzmemo rizik *odlučivanja* i *opredjeljivanja* za težnju pučana za slobodom.

Ovo poglavlje sastoji se od tri dijela. U prvom dijelu sažimamo osnovne odrednice Honnethove teorije priznanja koja predstavlja utjecajan način razumijevanja društvenih sukoba kroz prizmu borbi za priznanjem. Uspješne borbe rezultiraju postupnim (moralnim) napretkom društva. U drugom dijelu kritički razmatramo implikacije Machiavellijeva nauka, posebice njegove teorije konflikta, za Honnethovu teoriju priznanja. Pritom se prvenstveno fokusiramo na ideologiju velikaša i stupanj društvene korupcije koji mogu dovesti u pitanje stvarnu emancipaciju potlačenih. U trećem, središnjem dijelu teksta razvijamo specifičnu, makijavelijevsku teoriju priznanja utemeljenu na subverzivnom, *queer* razumijevanju puka i njegove težnje. Opredjeljivanjem za *queer* “identitet” pučani se, uz pomoć vladara, pretvaraju u pokretače dinamike, izvore inovacije i jamce vitaliteta demokratskog društva, proširujući pritom obzore slobode čitave zajednice.

Honnethova teorija priznanja

Teorije priznanja formirane su u ranim devedesetim godinama 20. stoljeća, a nastale su kao pokušaj teorijskog objašnjenja i opravdanja zahtjeva za priznanjem marginaliziranih skupina u društvu. Radovi Axela Honnetha nedvojbeno pripadaju najutjecajnijim suvremenim istraživanjima problematike priznanja. Od posebne je važnosti njegova čuvena knjiga *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*²¹ u kojoj razvija vlastitu teori-

²⁰ U predgovoru prvoj knjizi *Rasprava* Machiavelli ističe da će njegov pothvat tek uz pomoć drugih stići na svoje odredište (154), dok se u predgovoru drugoj knjizi *Rasprava* obraća “mladim duhovima” koji će jednog dana čitati njegove spise (232).

²¹ Knjiga je izvorno objavljena 1992. na njemačkom jeziku. Prvo je englesko izdanje, kojim se koristim u ovoj studiji, iz 1995. U nastavku u skraćenom obliku iznosim ključne odrednice njegove utjecajne teorije priznanja kako je izvedena u

ju priznanja, prvenstveno preko ispitivanja Hegela (rani Jenski radovi), Georgea Herberta Meada i Donalda Winnicotta, iz čijih radova posuđuje i dalje razvija temeljnu ideju da je intersubjektivno priznanje ključ samoostvarenja pojedinca. Za Honnethovu teoriju priznanja suštinski je važno *intersubjektivno*, dijaloško razumijevanje individue. Polazna je pretpostavka njegove kritičke društvene teorije priznanja da se naš individualni identitet razvija *samo* kroz *odnose s drugim* pojedincima, iz čega proizlazi da je priznanje drugih od odlučujuće važnosti za naše individualno samoostvarenje.²²

Za Honnetha se sposobnost oblikovanja identiteta u smislu individualne autonomije u osnovi može svesti na tri temeljna načina praktičnog odnošenja prema samome sebi: *samopouzdanje*, *samopoštovanje* i *samocijenjenje*. Pritom je ključna unutarnja međuovisnost *individualnog* razvoja i uzajamnog *priznanja* [*Anerkennung*], što ujedno omogućuje i razumijevanje izgradnje/proizvodnje, tj. promjene u *društvenoj* zajednici.²³ Individualne karakteristike samopouzdanja, samopoštovanja i samocijenjenja, koje su ujedno i uvjeti punog ostvarenja pojedinca, predstavljaju različite logike ili različite tipove moralnih zahtjeva, koji se ostvaruju samo posredstvom odgovarajućih obrazaca uzajamnog priznanja: *ljubav*, *pravo* i *solidarnost*. Različiti obrasci priznanja usmjereni su na ostvarivanje različitih društvenih uvjeta koji su potrebni za različite razine samoostvarenja individua.

Borbama. Kad je riječ o sekundarnoj literaturi, za cjelinu ovdje izvedene analize Honnetha oslanjam se na Zurn (2015: 1-126); Meyer (2003); Thompson (2006). *Borbe* su čvrst oslonac za kasnija Honnethova nadograđivanja i proširenja teorije priznanja. U tom pogledu vidi posebice *Freedom's Right* (2011), zatim Honnethova predavanja na Kalifornijskom sveučilištu u Berkeleyu objavljena pod naslovom *Reification: A New Look at an Old Idea* (2005) te vrlo utjecajnu diskusiju s Nancy Fraser *Redistribution Or Recognition?: A Political-philosophical Exchange* (2003).

Primarni predmet ove knjige nije kritičko vrednovanje Honnethove teorije priznanja, nego Machiavellijev subverzivni nauk o *queer* karakteru demokratskog društva. Honnethova teorija priznanja stoga ima prvenstveno sekundarnu, pomoćnu ulogu koja nam omogućuje da se dovinemo do specifične pozicije u vlastitom tumačenju Machiavellija.

²² Iz činjenice da oblikovanje individualnog identiteta, tj. samoostvarenje, izravno ovisi o priznanju drugih proizlazi temeljna *moralna obveza* da priznamo druge. Individualno samoostvarenje jest društveni projekt koji je upućen na druge sugrađane i ovisan o odnosima s njima. Odnosi među građanima na suštinskoj razini očituju se kao odnosi (ne)priznanja. Cf. Zurn, 2015: 24-28.

²³ Društveni i individualizacijski procesi međusobno se uvjetuju i uzajamno pretpostavljaju (Meyer, 2003).

Ljubav kao oblik priznanja ključan je za razvoj samopouzdanja pojedinca. Temeljno samopouzdanje u smislu fizičkog i emocionalnog integriteta stječe se priznanjem utemeljenosti naših vlastitih, partikularnih potreba i emocija od strane drugog, bliskog partnera, primjerice u odnosima majke i djeteta ili u odnosima u ljubavnoj vezi.²⁴ Za razliku od obrasca ljubavi, individue mogu postići samopoštovanje samo posredstvom pravnog priznanja, tako što im je omogućeno da ravnopravno participiraju u pravima i obvezama koje imaju i ostali članovi političke zajednice, a što rezultira moralnom autonomijom pojedinca. Pravo kao oblik priznanja ukazuje na univerzalnu dimenziju naše ličnosti, na temeljnu jednakost sa svim drugim članovima političke zajednice. Za razliku od sfere prava, solidarnost kao oblik priznanja odnosi se na komunitarni element partikularnosti. Riječ je o pozitivnom priznanju specifičnih, individualnih, razlikovnih karakteristika, postignuća i sposobnosti koje omogućuju postizanje samocijenjenja *individue*.²⁵

Cjelovit osobni integritet je prema Honnethu nedvojbeno središnja komponenta “dobroga života”. *Potpuno* samoostvarenje, tj. individualna autonomija predstavljena je kao *najviši* cilj, kao *telos* ljudskih bića.²⁶ Individualno samoostvarenje pritom je moguće po-

²⁴ Fizičko nasilje može značajno narušiti osobni integritet. Kada se takvo nasilje, primjerice silovanje ili mučenje, vrši nad pripadnicima seksualnih, etničkih i ostalih manjina, dovodi se u pitanje temeljno samopouzdanje čitavih skupina ljudi, što zahtijeva kolektivnu borbu (Zurn, 2015: 59-61). Dobar su primjer recentna postupanja policije prema crnačkom stanovništvu u SAD-u i pokret “Black Lives Matter”.

²⁵ Kad je riječ o stjecanju samocijenjenja, priznanje se, barem u prvoj fazi, prema Honnethu događa u okviru tzv. “zajednica vrijednosti” [*community of values*] ili etičkih zajednica, odnosno partikularnih kulturalnih grupa, koje, međutim, za svoj konačni cilj imaju ostvarenje društvenih uvjeta koji će omogućiti kompleksne odnose uzajamnog priznanja među *svim* članovima društva (Zurn, 2015: 42-43).

²⁶ Honnethova teorija priznanja teleološkog je karaktera (cf. Deranty, 2004). Vidi iz perspektive tog problema raspravu Honneth – Rancière (Genel i Deranty, 2016). Međutim, važno je naglasiti da Honneth ima u vidu tzv. “formalnu koncepciju etičkog života” koja pretpostavlja da postoje *različiti modeli dobroga života*. Formalna koncepcija etičkog života podrazumijeva “cjelinu intersubjektivnih uvjeta koji su nužni preduvjeti za individualno samoostvarenje” (Honneth, 1995: 173). Ona je formalna utoliko što tek specificira opće društvene uvjete (slobode) koji su potrebni za individualno samoostvarenje, i koje stoga dugujemo svim pojedinačnim članovima društva (Zurn, 2015: 74-76). Honneth ne nudi supstantivno viđenje dobrog života, tj. *ne* zagovara hijerarhijski primat bilo koje partikularne kulturalne forme života. Riječ je tek o tome da svi pojedinci trebaju imati podjednake mogućnosti da se ozbiljuju kroz odnose uzajamnog priznanja. Primjerice, priznajući životne stilove i prakse članova LGBTIQ+ zajednice, mi *ne* priznajemo tu grupu ili njihova

stići samo kroz odnose s drugima, u kontekstu tendencijski *punog* društvenog priznanja koje stremi postizanju *pune* ljudske slobode. Društvene borbe za priznanje, prema Honnethu, izvire iz kršenja legitimnih *očekivanja dužnog priznanja*, koja se mogu podvesti pod pojam društvenih patologija (Honneth, 2007; 2009).²⁷ Dakle, borbe za priznanje rezultat su poremećaja u obrascima dužnog priznanja među članovima društva, a usmjerene su na ostvarenje *društvenih uvjeta* potrebnih za individualno samoostvarenje.²⁸

Središnji je problem nepriznanja *moralne* prirode: u osnovi, radi se o onemogućavanju razvoja osobnog integriteta. Društveni konflikti za Honnetha tako nisu prvenstveno konflikti interesa, nego je primarno riječ o *moralnim* konfliktima (Zurn, 2015: 55-59).²⁹

načela i vrijednosti kao posebno vrijedne po sebi, nego samo priznajemo potrebu *pojedinaca* da ostvare vlastitu koncepciju dobrog života te da tako postignu individualno samocijenjenje (*ibid.*: 71-72).

²⁷ Važno je primijetiti da Honnethovu teoriju priznanja karakterizira tzv. metodološki negativizam. Polazna je pretpostavka njegove teorije priznanja konkretno iskustvo nepravde i dominacije s kojim su suočene potlačene skupine. Teorijski primat zadobivaju glasovi samih potlačenih. Tek polazeći od tog konkretnog iskustva, može se postupno uzdići na razinu odgovarajućeg modela normativnog poretka. Cf. Deranty, 2004.

²⁸ Budući da su društveni odnosi priznanja ključni za samoostvarenje svakog pojedinaca, svaki je pojedinac odgovoran za podupiranje nastanka takvih društvenih uvjeta u kojima je moguće što potpunije samoostvarenje individualne osobnosti.

²⁹ Jezik interesa je *per definitionem* matematički i ekonomski: interesi se mogu izračunati, a u pravilu podrazumijevaju mogućnost kompromisa, pregovaranja i prilagodbe. Konflikt interesa upućuje na igru nulte sume i instrumentalnu racionalnost (logika ciljevi – sredstva). Borba za priznanje iz te je vizure prije svega borba za političku participaciju, kojoj je cilj uključivanje interesa već formiranih individua u okvir političke zajednice. S druge strane, borbe za priznanje kao moralni konflikti ne mogu se opisati u obliku puko tehničkog ili pravnog procesa. Taj je proces razvojan, normativan i intersubjektivan. U ovom slučaju borba za priznanje proizlazi iz osjećaja moralne indignacije i ogorčenosti koji izvire iz nepriznanja od strane drugih članova zajednice, a rezultat je kolektivna borba kako bi članovi nepriznatih skupina izborili samopoštovanje i samocijenjenje.

Narav konflikta i/ili interpretacija društvene borbe je važna. Primjerice, kad je riječ o borbi homoseksualaca za pravo na brak, nije isto je li pravo na brak shvaćeno kao mehanizam za pozitivno društveno *prihvatanje* i političko *priznanje*, tj. kao moralni konflikt, ili pak kao fundamentalno pravo iz kojeg su homoseksualne osobe, za razliku od ostalih članova društva, isključene, čime je povrijeđena njihova sloboda i jednakost interesa, a cilj borbe je osigurati *uključenost* tih *pojedinaca* unutar društva.

Zahvalan sam profesoru Georgeu Wrightu na njegovim uvidima. Ovdje se koristim neobjavljenim tekstom njegova izlaganja "Hegel, *Romer* and the Bourgeois as Spouse and Citizen", održanog na Ljetnoj školi političke teorije u Grožnjanu 2018.

Odricanje priznanja problematično je zato što onemogućuje pozitivno samorazumijevanje individua, koje se može razviti samo kroz obrasce recipročnog intersubjektivnog priznanja na razini čitavog društva.³⁰

Nemogućnost razvoja bilo koje od ključnih odrednica naše ličnosti, odnosno neostvarenost osobnog psihološkog integriteta rezultira negativnim iskustvima i/ili osjećajima srama, frustracije i poniženja. Izostanak dužnog priznanja i povreda normativnih očekivanja povezanih s uzajamnim priznanjem oblik je opresije koji pruža motivacijsku osnovu borbi za priznanje, a ujedno i temelj za razumijevanje opravdanosti tih borbi. U slučajevima neodgovarajućeg priznanja relativno slična iskustva pojedinaca, uzrokovana sličnim faktorima, omogućuju njihovo povezivanje i grupiranje, tj. organiziranje kolektivnog političkog djelovanja/otpora protiv postojećeg poretka (ne)priznanja. Taj proces podrazumijeva oblikovanje grupe samosvijesti i sustavno javno artikuliranje činjenice da većinski dio društva krši moralne norme. Uspješne društvene borbe pritom rezultiraju promjenom, *moralnim napretkom* u cjelokupnom društvenom režimu priznanja. S obzirom na normativni standard potpunog priznanja, povijesne transformacije u režimima priznanja mogu se iskazati kao napredak u obrascima priznanja (*cf.* Honneth, 1995: 168).³¹ Odstupanja stvarnih društvenih odnosa/postojećih odnosa priznanja od standarda punog priznanja oslobađaju normativni potencijal društva koji je ostao nerealiziran, ali koji je uvijek već prisutan u društvenom odnosu. Taj se potencijal iskazuje u obliku borbi za priznanje koje vode različiti društveni pokreti koji teže odnosima uzajamnog, simetričnog priznanja kako bi se ostvarili društveni uvjeti potrebni za samoostvarenje (*cf.* Zurn, 2015: 59-83).

Opširnije o društvenim borbama u obje inačice, kao konfliktima interesa i moralnim konfliktima, vidi u nastavku (fusnota 36).

³⁰ Nepriznanje [*non-recognition/misrecognition*] suštinski je *moralna* povreda jer predstavlja oblik onemogućavanja društvenih veza koje *dugujemo* pojedincima (Zurn, 2015: 33). "Moralna točka gledišta odnosi se na mrežu ponašanja koja moramo usvojiti kako bismo zaštitili ljudska bića od nepravdi koje proizlaze iz komunikativnih pretpostavki njihova samoostvarenja. Lišena svih negativnih određenosti, odgovarajuća formulacija sada glasi: moralnost je suština [*quintessence*] ponašanja koje smo prisiljeni uzajamno usvojiti kako bismo zajednički osigurali uvjete našeg osobnog integriteta" (Honneth, 2007: 138).

³¹ Ideal društva potpunog priznanja impliciran je u opisanoj moralnoj gramatici društva koja se očituje u borbama za priznanje. Riječ je o najvišem normativnom standardu koji omogućuje ocrtavanje smjera postizanja ljudske emancipacije.